

Literatūrinių lietuvių ir Lietuvos įvaizdžių ištakos Latvijoje

Vigmantas Butkus

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius
vigmantas.butkus@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6930-5716>

Anotacija. Latvių literatūroje nuo XIX a. antros pusės santykinai dažnai vienokiu ar kitokiu rakursu, kartais išsamiai, konceptualiai, kartais epizodiškai, prabėgomis vaizduojami lietuviai, Lietuva, jos istorija, konkrečios jos vietos. Straipsniu siekiama parodyti, koks lietuvių ir Lietuvos įvaizdis, galėjęs daryti poveikį latvių literatūrai, buvo susiformavęs prieš jai randantis ir jos radimosi metu: tautosakoje, XVIII–XIX a. Baltijos vokiečių raštijoje ir tautinio atgimimo veikėjų darbuose.

Latvių liaudies dainose lietuvių (*leišiai*) daugiausia vaizduojami arba kaip artimi, vedybiniais santykiais su latviais susisaistantys ar galintys susisaistyti žmonės, arba kaip priešininkai, užpuolikai, nuo kurių reikia gintis. Nemažai dainose ir visokių kitokių, atsitiktinių, sunkiai klasifikuojamų lietuviškų motyvų. Pasakojamojoje tautosakoje lietuvių paveikslas vienpusiškesnis ir ne itin prielankus: lietuvis dažniausiai portretuojamas pašepiamai, išryškinant neigiamas savybes, tokias kaip tingumas, nesumanumas, patiklumas ir panašios.

Baltijos vokiečių tekstuose to meto lietuvis irgi daugiausia apibūdinamas neigiamai, pabrėžiant jo vangumą, atsilikimą, neišprusimą. Kitoks jų aprašomas praeities Lietuvos, jos valdovų vaizdas: santūrus, objektyvizuotas, su kartais prasiveržiančiomis nuostabos, pagarbos gaidomis buvusiai Lietuvos geopolitinei, karinei galybei. Pradėta senąją lietuvių (ir prūsų) religiją, mitologiją traktuoti ir kaip latvių (Gotthardas Friedrichas Stenderis (1714–1796) ir kiti), išvelgta lietuvių, senprūsų ir latvių kalbų, etnosų bendrystė, netgi laikant juos visus viena tauta (Carlas Friedrichas Watsonas (1777–1826) ir kiti), imta teigiamai vertinti ir pristatyti Lietuvos istoriją, priartinant ją prie Latvijos istorijos (Garliebas Helwigas Merkelis, 1769–1850).

Lietuvių ir latvių kalbos, religijos, istorijos bendrystės ar giminystės idėjas aktyviai perėmė ir lietuvisčiai puoselėjo jaunalatviai (*jaunlatvieši*) ir kiti XIX a. antros pusės latvių tautinio atgimimo veikėjai. Jie rašė apie neatskiriamą latvių-lietuvių istoriją ar net vieną tautą, gilinosi į lietuvių praeitį, kalbą, jų duomenimis ir objektyviai, motyvuotai, ir subjektyviai, nemotyvuotai išplėsdami Latvijos istorijos sampratą, turtindami latvių kalbą. Atis Kronvaldas (*Atis Kronvalds*, 1837–1875), Juris Alunanas (*Juris Alunāns*, tikr. *Gustavs Georgs Frīdrihs Alunāns*, 1832–1864), Fridrichas Veinbergas (*Fridrihs Veinbergs*, 1844–1924), Andrejis Dyrikis (*Andrejs Dīriķis*, 1853–1888) ir kiti šviesuoliai buvo tie, kurių pastangomis lietuvių ir Lietuvos įvaizdis viešojoje Latvijos erdvėje darėsi pozityvesnis, neretai – siejant su praeitimi – buvo idealizuojamas. Tokį jį, idealizuotą, nuo XIX a. vidurio daugiausia ir perėmė latvių romantinė, neoromantinė literatūra.

Pagrindinės sąvokos: įvaizdis, lietuvių (leišiai), latvių tautosaka, Baltijos vokiečių raštija, latvių tautinis atgimimas.

Gauta: 2022-07-28. Priimta: 2022-11-25.

Received: 26/07/2022. Accepted: 25/11/2022.

Copyright © 2021 Vigmantas Butkus. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Beginnings of Literary Images of a Lithuanian and Lithuania in Latvia

Abstract. In Latvian literature since the second half of the 19th century, Lithuanians, Lithuania, its history, its particular sites are quite often depicted in some specific view, sometimes comprehensively, conceptually, sometimes episodically, passingly. The article attempts to demonstrate what image of Lithuanians and Lithuania that could have made an impact on Latvian literature, formed before it emerged and while emerging: in folklore, writings of Baltic Germans in the 18th–19th centuries and works by activists of the National Awakening.

In Latvian folk songs, Lithuanians (*leiši*) are mostly depicted either as close, connected to Latvians by marital bonds, likely bonding people or as enemies, raiders to defend against. There are many other, random, hardly classified Lithuanian motifs in the discussed songs. In narrative folklore, the image of a Lithuanian is more one-sided and not very amiable: a Lithuanian person is usually portrayed in a mocking manner, emphasising negative traits, such as laziness, lack of intelligence, gullibility, etc.

In texts by Baltic Germans, a Lithuanian of that period was also mostly characterised negatively, by emphasising one's indolence, backwardness, ignorance. The image of Lithuania in the past, its rulers described by them is different: reserved, objectivised, including sometimes expressed nuances of surprise, respect towards the former geopolitical, military might of Lithuania. The old Lithuanian (and Prussian) religion, mythology started being treated as Latvian ones (Gotthard Friedrich Stender (1714–1796) and others), community of the Lithuanian, Old Prussian and Latvian languages, ethnoses was observed, even considering them all to be one nation (Carl Friedrich Watson (1777–1826) and others), history of Lithuania started being positively assessed and presented while bringing it closer to the history of Latvia (Garlieb Helwig Merkel, 1769–1850).

Ideas of community or kinship of the Lithuanian and Latvian languages, religion, history were actively taken over and intensively fostered by the New Latvians (*jaunlatvieši*) and other activists of the Latvian National Awakening in the 19th century. They were writing on an inseparable history of Latvians and Lithuanians or even one nation, carried out in-depth investigation of the past and language of Lithuanians, both grounding on their data, objectively, reasonably and subjectively, motivelessly extending the concept of Latvian history, enriching the Latvian language. Atis Kronvalds (1837–1875), Juris Alunāns (born Gustavs Georgs Frīdrihs Alunāns, 1832–1864), Frīdrihs Veinbergs (1844–1924), Andrejs Dīriķis (1853–1888) and other enlightened people were those whose endeavours contributed to making the image of Lithuanians and Lithuania in the public space of Latvia more positive, usually, while linking to the past, it was being idealised. Such, idealised, image was mostly taken over by Latvian romantic, neoromantic literature since the 19th century.

Keywords: image, Lithuanians (*leiši*), Latvian folklore, writings of the Baltic Germans, Latvian National Awakening.

Įžanga

Žvilgsnis į Lietuvos ir Latvijos literatūrinės sąsajas, tiksliau, į šių šalių, jose gyvenusių ir gyvenančių tautų sąsajas per literatūrą iš esmės yra žvilgsnis į regioninę santykių problematiką. Tai regioniniai sociokultūriniai santykiai, susiję su įvairiopa tekstine tarpusavio refleksija, kuri neišvengiamai integruoja ir tarpusavio vertinimą. Iš Latvijos pusės ši refleksija literatūrinėmis priemonėmis visada buvo gerokai intensyvesnė: latvių literatūroje nuo pat XIX a. antros pusės palyginti tikrai gausu lietuvių ir Lietuvos, nepalyginamai gausiau nei latviškų motyvų lietuvių literatūroje. Apie tą gausą irgi santykinai daug rašyta ne vieno Lietuvos ir Latvijos mokslininko jų analitinio ir kultūrinio, apžvalginio pobūdžio darbuose, bet ji visa sistemingai, nuosekliai dar nėra aprėpta ir įvertinta. Mokslininkų rašyta beveik išimtinai iš tradicinės imagologijos metodologinių pozicijų, kartais jų net nedeklaruojant. Laikantis jų parengtas ir šis straipsnis.

Akivaizdu, kad literatūriniai kitos šalies, tautos (nesvarbu: kaimyninės, tolimesnės ar ir visai tolimos) įvaizdžiai formuojasi įvairiausiais būdais. Jie gali būti inspiruoti asmeninio santykio, net subjektyvaus momentinio išpūdžio, ypač poezijoje, eseistikoje, bet gali ir neretai būna kone archetipiškai paveikti egzistuojančių visuotinai paplitusių įsivaizdavimų, susiformavusių iš senų laikų ateinančių stereotipų, apibendrintų „emblemiškų“ vertinimų. Dėl to, prieš imantis visuminio literatūrinių paveikslų aptarimo, būtina bent konspektyviai, apibendrintai apžvelgti tas terpes, kuriose formuojasi, atsispindi, viešai funkcionuoja ir įsitvirtina Lietuvos ir lietuvių įvaizdžiai, persiduodantys Latvijos visuomenei, veikiantys jos nuostatas, kultūrą, literatūrą, apskritai požiūrį į kaimyninę šalį ir tautą.

Tradiciskai yra aktualizuojamos trys pagrindinės tókios terpės: a) tautosaka, b) XVIII–XIX a. Baltijos vokiečių raštija, c) XIX a. vidurio ir antros pusės latvių tautinio atgimimo veikėjų darbai. Jas ar kai kurias jų mums rūpimu aspektu yra pristatę Alfonsas Vilsonas (*Alfons Vilsons*, 1917–1993), Kęstutis Nastopka (g. 1940), Silvestras Gaižiūnas (g. 1950), Mara Grudulė (*Māra Grudule*, g. 1963) (žr. Vilsons, 1967, p. 149–154; Nastopka, 1971, p. 25–62; Gaižiūnas, 1989, p. 20–21 ir kt.; Gaižiūnas, 2015, p. 79–81; Grudule, 2008, p. 19–89). Tiesa, vieni šių pristatymų yra per siauri, neišplėtoti ar mažai teisplėtoti (Vilsono, Gaižiūno), kiti – metodologiškai senstelėję (Vilsono), treči – šiek tiek vienpusiški (Nastopkos, kuris kone visą dėmesį sutelkia daugiausia ties teigiamais, pozityviais įvaizdžiais, neproporcingai nutylėdamas priešingus), ketvirti – truputį kitokios specifikos (Grudulės, kuri, laikydamasi literatūrologinių Latvijos tradicijų, išplečia tyrimų lauką, įtraukdama į jį ir estų įvaizdžio apžvalgą).

Todėl straipsnio tikslas yra – ir remiantis išvardytų mokslininkų įdirbiu, ir pasitelkiant naują medžiagą, naujus šaltinius, ir atnaujinant anksčiau naudotų šaltinių interpretaciją – atskleisti kuo sistemiškesnę, proporcingesnę ikiliteratūrinių, latvių literatūrai poveikį galėjusių daryti ar dariusių lietuvių ir Lietuvos įvaizdžių panoramą Latvijoje. Suprantama, kuo sistemiškesnę ir proporcingesnę tokia apimtimi, kokia įmanoma straipsnyje. Mat medžiagos esama tiek, kad nuodugnai, visiškai išsamiai šios temos analizei prireiktų mažiausiai kelių autorių lankų studijos.

Leišiai ir jų žemė tautosakoje

Apskaičiuota, kad žymiajame Krišjano Barono (*Krišjānis Barons*, 1835–1923) *Latvių dainų* (*Latvju dainas*, 1894, 1903–1915) rinkinyje etnonimas *leišiai* yra paminėtas „426 dainų variantuose“ (Rozenbergs, 2005, p. 58). Alvydas Butkus, tiesa, remdamasis ne Barono, bet kitu, vėlesniu keliatomių dainų rinkiniu, apibendrina, esą „[I]atvių liaudies dainose Lietuva (*Leiši, Leišu zeme*) minima dviem aspektais. Vienas jų – Lietuva kaip svainių žemė, iš kurios laukiama jaunikių ar kurioje galima rasti sau nuotaką. [...] Kitas aspektas – Lietuva kaip užpuolikų kraštas“ (Butkus, 2006, p. 14, 15). Peržvelgiant įvairių teminių grupių dainas, kuriose minimi lietuviai ar jų žemė, su tokiu apibendrinimu galima sutikti, tačiau reikia pažymėti, kad jis vis dėlto toli gražu neapima visos įvaizdžių įvairovės dainose.

Svainystės, giminystės motyvas turbūt dažniausiai siejamas su lietuve mergina, ją vadinant *leišu meita*, *leišu meitiņa*, *leišu līgaviņa*, kaip su potencialia nuotaka ar, rečiau, –

jau kaip su nuotaka. Jos apibūdinimai įvairuoja. Dažniau ji charakterizuojama pozityviai: kaip turtinga nuotaka, kaip gera motina, kaip gabus, darbštus žmogus (pavyzdžiui, „Imk, broleli, leišių¹ merginą, / Leišių mergina turtinga: / Leišių mergina plonai verpė, / Ilgas audė drobeles“; *Nem, brālīņ, leišu meitu, / Leišu meita jo bagāta: / Leišu meita plāni vērpa, / Gaŗus auda audekliņus*; 12139²). Negatyvi lietuvės merginos charakteristika yra retesnė, tarkime, kaip nepageidautinos, negeidžiamos, kaip atnešančios mažesnes ar didesnes nelaimes (pavyzdžiui, „Nesiseka, nesiseka / Su leišių nuotakėl(e); / Vieną vaiką vilkas suėdė, / Antrą pati nugulė“; *Neiet labi, neiet labi, / Ar to leišu līgaviņ(u); / Vienu bērnu vilks apēda, / Otru pate nogulēja*; 46169).

Lietuvio, tiksliau, leišio užpuoliko, priešo paveikslas dažniausiai pasirodo ne vienas pats, nes „karo dainose paprastai greta minimi lenkai ir leišiai (taip pat rusai ir leišiai), be to, griežtai apibrėžtu eiliškumu – pirmiausia minimi lenkai (ar rusai), tik tada – leišiai, niekada atvirksčiai“ (Rozenbergs, 2005, p. 11). Lietuviai vieni ar sykiu su rusais, lenkais kaltinami pridarę įvairių bėdų (nužudę brolelius, sunaikinę miškus ir pan.), kviečiama kilti į kovą su jais, nes „[n]ori atimti leišių ponai / Mūs’ derlingą žemelę“ (*Grib atņemt leišu kungi / Mūs’ raŗenu novadiņu*; 32207). Vienoje dainoje perkūnas prašomas suskaldyti tiltą per Dauguvą, „[k]ad neitų lenkai, leišiai / Į mano tėvų žemelę!“ (*Lai nenāca poļi, leiši / Manā tėvu zemītē!*; 32149). Yra minima karingųjų lietuvių laukianti žiauri bausmė: „Leitį korė aŗuole, / Leišių vaikus – pažemėj“ (*Leiti kāra ozolā, / Leišu bērņus pazarē*; 55721), bet minimi ir taikūs susitarimai su jais: „Rusai, leišiai savo šarvus / Į noragus perkalė“ (*Krievi, leiši savas bruņas / Lemeŗos izkaluŗi*; 53034).

Garsus kalbininkas, etnografas, tautosakininkas Pēteris Šmitas (*Pēteris Šmits*, 1869–1938) straipsnyje „Latvių dainos lietuviai“ pažymi ir trimis pavyzdžiais pailiustruoja jų dainas rodant, „kad ne vieni lietuviai plėšę latvius, bet ir latviai ne kartą ėję pasiplėšti (*sirot*) į Lietuvą“, akcentuodamas, esą „senųjų plėšimo ir grobimo karų [...] gadynėje kaimynų kiltys visai natūraliai buvo savo tarpe priešininkės“ (Šmitas, 1924, p. 113).

Išsakomas ir kitoks, t. y. su būsima ar esama giminyste ir su karu, karo padariniais nesusijęs, požiūris į lietuvius, kitokie santykiai su jais bei šių – su latviais ir latvių žemėmis. Tuo tikslu yra aktualizuojami ekonominiai, finansiniai, socialiniai, geografiniai, estetiniai, emociniai, net erotiniai (vadinamosiose nepadoriosiose dainose; *nerātņās dziesmas*) ir įvairūs kiti, kartais ne visai aiškūs motyvai. Tikslinga pateikti keletą išraiškingesnių pavyzdžių, jų niekaip neapibendrinant, nes sunku apčiuopti kokį nors bendrą juos vienijantį „vardiklį“ ar „vardiklius“.

¹ Šį žodį vartoja pastarųjų metų latvių filologai, straipsnyje jį irgi tikslinga vartoti tais atvejais, kai tokiu būdu aptariamąją situaciją galima perteikti tiksliau, autentiškiau ir adekvačiau.

² Latvių dainų tekstų vertimas pažodinis. Šie tekstai, nurodant vien tik visuotinai nusistovėjusius jų numerius, cituojami iš interneto svetainės <https://latviandainas.lib.virginia.edu/>. Svetainėje publikuojamas suskaiptinintas dvylikatomis dainų rinkinys: *Latvieŗu tautas dziesmas / Chansons populaires lettannes*, 12 sėjumi, redaktori: Arveds Švābe, Kārlis Straubergs, Edīte Hauzenberga-Šturma, Kopenhāgena: Imanta, 1952–1956. Cituojant šaltinius straipsnyje pirma rašomas vertimas į lietuvių kalbą, o tik po to latviškas ar vokiškas originalas. Taip elgiamasi dėl dviejų priežasčių: 1) neretai citatos organiškai įterpiamos į straipsnio sakinį kaip pastarojo dalis, tad galėtų kilti painiavos jį suprantant, jei tie intarpai būtų kita kalba; 2) kai kur pateikiamas ne visas citatos originalas, o tik sunkiau tiksliai išverčiamas jo fragmentas.

Pavyzdžiui, lenkai, leišiai skaičiuoja pinigus, nes „[r]uošias pirkti Vidžemėlę / Su visom mergelėm“ (*Dzīrās pirkt Vidzemīti / Ar visām zeltenēm*; 32141). Arba skaičiuoja pinigus savieji – broleliai raginami susimesti pinigų ir atpirkti savo seserėlę, kuri vergauja lietuvių laukuose (*Es redzej' sav' māsiņ' / Leiš' lauk' vērgejam*; 26215). Minimais hiperbolizuoto dydžio leišių bitės „kaip pernykščiai veršiukai“ (*Kā pērnīe telēniņi*; 30367; *Kā pērnīe vēršukiņi*; 51741), pridarāncios daug žalos. Stebimasi leišių ponais ir seniūnais, kurie „[p]asikinkę šunis, kates, / Akēja savo laukelius“ (*Sajūguši suņus, kaķus, / Ecē savus tūrumiņus*; 31713), tų ponų, jų miško sargų demonstratyviai nebijoma, konstatuojant: „[t]yčia kirtau ažuolėlį / Ant Leišių rubežiaus“ (*Tīšām cirtu ozoliņu / Uz tiem Leišu robežiem*; 16851). Vienoje dainoje iškyla iškalbingas ir mįslingas ažuolo vaizdinys, nusakantis itin savitą santykį su lietuviais: „Pasodinau ažuolėlį / Leišių miško vidury; / Leišiu miškas priklausė, / Man priklausau ažuolėlis“ (*Iedēstīju ozoliņu / Leišu meža viducī; / Leišam mežs piederēja, / Man pieder ozoliņš*; 30311).

Atskirai verta paminėti ir dar kai kuriuos su Lietuva susijusius dainų motyvus, kurie gana produktyviai vėliau plėtoti latvių grožinėje literatūroje ir eseistikoje. Lietuva vienoje kitoje dainoje epizodiškai, tiesiog prabėgomis minima kaip kelionės šalis ar kaip šalis, esanti pakeliui į tolimesnes vakarų žemes. Pavyzdžiui, brolelis giriasi savo širmu žirgeliu išjodinėjęs „prūsus, leišius / Kankliuodamas, grodamas“ (*Es izjāju prūšus, leišus / Kōklēdams, spēlēdams*; 11061). Reikia priminti, kad keliones per ar į Lietuvą vėliau aprašo daug latvių rašytojų: broliai Kaudzytės (*Reinis Kaudzīte*, 1839–1920; *Matīss Kaudzīte*, 1848–1926), Rainis (tikr. *Jānis Pliekšāns*, 1865–1929), Adolfas Ersas (*Ādolfs Erss*, tikr. *Rūniks*; 1885–1945), Janis Karklinis (*Jānis Kārklīņš*, 1891–1975), Daina Avuotinia (*Daina Avotiņa*, g. 1926) ir kiti.

Vienoje dainelėje šmėkšteli Latvijoje buvęs labai paplitęs, vėliau Janio Jaunsudrabinio (*Jānis Jaunsudrabiņš*, 1877–1962) *Baltojoje knygoje* (*Baltā grāmata*, 1914, 1921) turbūt labiausiai išplėtotas ir ja išpopuliarintas leišių elgetos paveikslas: „Nemoka svetimieji / Poteriauti, / Kaip leišių elgetos / Suburbuliavo“ (*Nemāk svešļaudis / Pātarus skaitīt, / Kā leišu nabagi / Notunturēja*; 19171).

Dainose šmėkšteli ir latvių literatūroje įvairiausiai pavidalais nuo XIX a. iki pat dabar kartais naudojamas brolystės su lietuviais motyvas („[l]eišiai leišiai mano broliai“; *Leiši leiši mani brāļi*; 26708), ir ne viename latvių literatūros kūrinyje pasirodanti Lietuvos pusėn nukreipta nostalgiško ilgesio, romantiško lūkesčio gaida (pavyzdžiui, dainoje apie panašiai kaip paukštis „už Dauguvos šilelyje“ giedančią „leišių geltonkasę“: *Aiz Daugavas siliņā; [...] Tā bij Leišu dzeltainīte*; 1037).

Folkloristas Janis Rozenbergas akcentuoja, kad leišiai latvių dainose dažnai minimi kartu su Dauguva, vartojant paplitusią vietos nuorodą „už Dauguvos“ (*aiz Daugavas*) ir panašias. Kitaip tariant, jie lokalizuojami už, anapus šios upės. Tuo remdamasis jis teigia dainose funkcionuojant tokį darinį kaip „Uždauguvio leišiai“ (*Aizdaugavas leiši*), kuris, anot jo prielaidų, tapatintinas ne su etniniais lietuviais, bet su kairiajame Dauguvos krante gyvenančiais vietiniais latviais – Augšžemės ir Žiemgalos gyventojais. Etnonimas „leišiai“ tokiu atveju turįs reikšmę „Augšžemės latviai, augšžemiečiai“ ir „Žiemgalos latviai, žiemgaliečiai“ ir charakterizuojąs „leišių etnoso ir lietuviškojo elemento (*leitiskā elementa*) ypatingą intensyvumą ir reikšmę materialinei ir dvasinei Augšžemės ir Žiemgalos latvių

kultūrai, taip pat ir kadainykštį – daugiau nei dviejų šimtmečių ilgumo (1561–1795) – Augšžemės ir Žiemgalos politinį pavaldumą Lenkijos ir Lietuvos karalystei“ (Rozenbergs, 2005, p. 17, 20). Šie Rozenbergo teiginiai įdomūs, verti akylaus dėmesio³, bet abejotina, ar juos galima laikyti visiškai patikimais ir galutinai įrodytais. Mano nuomone, kompleksinių įrodymų pritrūksta. Kita vertus, straipsnio problematikos požiūriu *esmingai* svarbiau yra ne tai, kokią reikšmę etnonimas *leišiai* turėjo dainų sukūrimo metu ir kurį laiką po to, bet tai, kaip jis buvo suprantamas XIX a. ir vėliau. Mat būtent šis supratimas (leišių vien tik kaip lietuvių), o ne pirminė, senoji etnonimo reikšmė ir tegalėjo daryti įtaką apie lietuvius, Lietuvą savo kūriniuose rašiusiems latvių autoriams.

Kituose tautosakiniuose latvių tekstuose – sakmėse, pasakose, anekdotuose, tikėjimuose, patarlėse, priežodžiuose etc. – lietuvių paveikslas kiek retesnis ir labiau neigiamas, pašiepiamas nei priešingai. Lietuvis paprastai apibūdinamas kaip tingus, lėtas, neturtingas, nesumanus, mažaraštis, prastai besirengiantis, nemokantis dainuoti. Pavyzdžiui, yra keli patarlės variantai apie tai, kaip penki lietuviai neša vieną avižų maišą. Apie nevykusiai apsirengusį buvo sakoma: „apsirengęs kaip leitis“ (*apgērbies kā leitis*). Vienoje istorinėje sakmėje pasakojama apie Tėrvetėn prie Gavilių kalno įsiveržusius „leišių plėšikų būrius“ (*leišu sirotāju bari*), kuriuos susirinkęs vietinių „kareivių pulkelis“ (*kareivju pulciņš*) „labai didvyriškoje kovoje – vienas žiemgalis prieš dešimt leišių – įveikė ir sunaikinę“ (Ancelāne, 1989, p. 430). Etnologė Ilzė Boldānė (*Ilze Boldāne*, g. 1977) disertacijoje apie etninius stereotipus teigia, kad „[l]atvių anekdotuose apie leišius pašiepiama jų vartojama latvių kalba, pernelyg didelis taupumas, besiribojąs su šykštumu, religingumas, siauras požiūris į gyvenimą, išvaizda, higienos niuansai ir pan.“ (Boldāne, 2011, p. 136).

Kaip viso tokio požiūrio į lietuvius pagrindinė priežastis paprastai nurodomas ilgai buvęs ekonominis, turtinis latvių pranašumas, ypač po gerokai ankstyvesnio baudžios panaikinimo Kuršo ir Liflandijos (Vidžemės) gubernijose. Taip pat minima ir liuteroniškoji tikyba, skatinusi Latvijoje, išskyrus rytinę jos dalį, Latgalą, daug aktyvesnę savišvietą, didesnę atvirumą ir prielankumą mokslui (žr. Butkus, 2006, p. 16–17; Nastopka, 1971, p. 33).

Turbūt išsamiausias su tautosaka susiejamas lietuvių paveikslas yra pateikiamas jau minėto Šmito surinktų ir sukataloguotų *Latvių tautos tikėjimų* (*Latviešu tautas ticējumi*) skirsnyje „Leišiai“ („Leiši“). Tačiau labai reikšminga ir labai simptomiška yra tai, kad iš šiame skirsnyje pateiktų dešimties tikėjimų pavyzdžių vieno šaltinis tiesiogiai ir net septynių netiesiogiai yra vokiškas. Pastarieji septyni paimti iš *Latvių Laikraštyje* (*Latviešu Avīzes*) 1868 metais publikuoto anonimino straipsnio „Leišių žemė“ („Leischuzemme“), kuris yra sutrumpintas ir kiek perdarytas vokiško anonimino straipsnio „Iš Lietuvos“ („Aus Littauen“), 1866 metais išspausdinto žurnale *Baltijos Mėnraštis* (*Baltische Monatschrift*), variantas.

Šmitas percituoja tas straipsnio, latviškosios jo versijos, vietas, kuriose kalbama apie lietuvių aprangą, valgius, šokius, dainas, charakterio polinkius, kuriose lietuviai lyginami

³ Panašius teiginius anksčiau buvo išsakęs ir Šmitas: „Kronikų liudijimu tikrieji latviai, arba letgāļiai, senovėje tegyvenę tikrai į žemius nuo Dauguvos, tuo tarpu į pietus nuo jos sėdėję kuršiai, žiemgaliai ir sėliai su savo kaimynais lietuviais. Latvių dainos, man rodosi, prie lietuvių priskiria ir kuršius, žiemgalius ir sėlius, nes juos anapus Dauguvos paprastai vienus tikrai lietuvius temini“ (Šmitas, 1927, p. 111).

su latviais, nusakant santykius tarp jų (žr. Šmits, 1940, p. 1032–1033). Kitaip tariant, tai daug panašiau ne į latvių liaudies tikėjimus, ne į autentišką tautosakinę latvių medžiagą, bet į etnografinį, antropologinį kaimyninės lietuvių tautos vaizdinį, kuris stereotipuoto aprašymo būdu pateikiamas iš Baltijos vokiečių pozicijos ar net tiesiogiai Baltijos vokiečio. Mat absoliuti dauguma faktorių rodo, kad veikiausiai pirminį vokišką straipsnį „Iš Lietuvos“ rašė būtent vokiečių tautybės asmuo.

Lietuva XVIII–XIX a. Baltijos vokiečių tekstuose

Tiek vokiškai, tiek ir latviškai rašytų Baltijos vokiečių darbų įtaką latvių žemėse formuojantis lietuvių ir Lietuvos įvaizdžiui reikia vertinti kaip labai svarbią. Ji reikšminga keliais aspektais: ir kuriant praeities, senovės Lietuvos paveikslą, ir dėliojant tuometės dabarties lietuvių portretą, ir nusakant įvairiopus latvių-lietuvių santykius, ir kitais.

Lietuvos senovės vaizdinys formavosi pirmiausia remiantis *Eiluiotāja Livonijos kronika* (*Livländische Reimchronik*, XIII a. pabaiga) ir kitomis Latvijoje ankstesniais amžiais rašytomis kronikomis, jas visaip aktualizuojant. Kaip akivaizdų tiesioginį tokios aktualizacijos pavyzdį galima paminėti Tartu leidžiamame, bet vokiečiakalbius Rygoje, Vidžemėje, Kurše pasiekiančiame savaitraštyje *Sava šalis* (*Das Inland*) 1846 metų vasarą per du numerius publikuotą ilgą fragmentą iš *Eiluiotosios Livonijos kronikos*. Tiksliau, XIX a. skaitytojui kalbiškai, stilistiškai adaptuotą jo variantą. Svarbiausia, kad publikacijai pasirinktas būtent su reikšmingais įvykiais Lietuvoje susijęs kronikos epizodas: kunigaikščio Lengvenio istorija, Mindaugo karūnavimo peripetijos ir kita Lietuvos istorijai reikšminga medžiaga.

Netiesioginės aktualizacijos atvejų gerokai daugiau, jie įvairūs. Tarkime, 1777 metų pavasarį ir vasaros pradžioje laikraštis *Rygos žinios* (*Rigische Anzeigen*) publikavo išsamų tęstinį ne visai prielankų, tačiau gana objektyvų pasakojimą apie Lietuvos valdovą Mindaugą („Littauischen Fürst Myndowe“). Grudulė pažymi, kad vokiečių tautybės literatas pastorius Friedrichas Bernhardas Blaufussas (1697–1756) rankraštinėje „pirmojoje latvių kalba parašytoje Vidžemės istorijoje“ (1753) mini ir senovės lietuvių, apibūdindamas juos kaip neretai ir nuožmiai vietinius gyventojus plėšdavusią, jų kraštą itin smarkiai nuniokodavusią kolektyvinę jėgą (žr. Grudule, 2008, p. 27). Kaip svarbi, autoriaus sentimentų nesulaukianti priešiška jėga lietuviai figūruoja istoriko Friedricho Konrado Gadebuscho (1719–1788) Rygoje leistų keliatomių *Livonijos metraščių* (*Livländische Jahrbücher*, 1780–1783) puslapiuose, ypač pirmajame jų tome, apimančiame įvykius nuo 1030 iki 1561 metų.

Mindaugui, kitoms žymioms lietuvių istorijos asmenybėms, ordino kovoms su lietuviais nemažai dėmesio skiriama istoriko, publicisto Wilhelmo Christiano Friebe's (1761–1811) penkiatomėje Livonijos istorijoje, kuri buvo išleista Rygoje 1791–1794 metais, konkrečiai, – irgi jos pirmajame tome. Friebe minėtinas dėl to, kad nors jo požiūris į lietuvių lieka santūrus, pasakojimas apie juos objektyvizuotas, tačiau jau jaučiamos ir šiokios tokios lietuvių heroizavimo gaidos, susijusios su pagarba politinei ir karinei jų galiai. Pavyzdžiui, pastraipa, skirta Gediminui pristatyti, pradedama suklusti verčiančiu palyginamuoju sakiniu: „Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas 1322 metais Livonijai

buvo antrasis Atila. “Toliau aprašoma, kaip jis, atlygindamas riteriams už tai, ką jie „padarė Žemaitijoje ir Lietuvoje“, nusisaukė Dorpatą ir kelias pilies, išplėšė kraštą, žudė, išsivedė penkis tūkstančius belaisvių (Friebe, 1791, p. 178).

Vis dėlto reikia sutikti su Nastopka, kad pirmasis Lietuvos temą į Latvijos istoriografiją tvirtai įvedė Garliebas Helwigas Merkelis (1769–1850). Įvedė konkrečiu savo veikalu *Vidžemės senovė (Die Vorzeit Lieflands, 1798–1799)*, o simboliškai įtvirtino apskritai savo kūrybos visuma, didžiule jos įtaka latvių raštijai, kultūrai, savivokai. *Vidžemės senovėje* „[p]lačiai aprašomas Lietuvos valstybės kūrimasis, Mindaugo valdymas, netgi atpasakojama legenda apie Gedimino sapną“ (Nastopka, 1971, p. 29). Turbūt daugiausia dėmesio istorinei Lietuvai skiriama skyriuose „Karas prieš kuršius, žiemgalius ir lietuvius iki 1288 m.“ ir „Lietuvos ir jos karo su prūsų riteriais istorija iki 1346 m.“, kuriuose Lietuvą Merkelis aprašo kaip senovėje labai įtakingą politinį-karinį darinį. Ir, pavyzdžiui, pristatyti didįjį kunigaikštį Gediminą, jo veiklą Merkeliui pastraipos nebeužtenka, tam prireikia kelių puslapių, baigiant sakiniu, kad po mirties „jo imperija (*sein Reich*) padalyta jo sūnums“ (Merkel, 1799, p. 75).

XIX a. antros pusės romantikų ir vėlesnių latvių rašytojų kūriniuose ne tik senųjų lietuvių didybė, bet ir giminytė, brolystė su jais yra neretas motyvas ar net tema. Tad kalbant apie literatūrinius provaizdžius reikšminga tai, kad ir Merkelis rašo ne tik apie buvusią ankstesnę lietuvių galybę, bet jau mini ir etninę latvių brolystę su jais. Sako, kad iš Lietuvos ateidavusi pagalba „engiamiems broliams“ (*unterdrückten Brüder*) ir kad apskritai latviai ir lietuviai esąs tam tikras etninis vienis: „Ilgiausiai iš visų latvių valstybių (*von allen lettischen Staaten*) išsilaiškė Lietuva“ (Merkel, 1798, p. 65). Pastarąją mintį jis jau buvo suformulavęs ir anksčiau rašytame žymiajame savo veikale *Latviai (Die Letten, 1796)*: „Vidžemėje, Kuržemėje, Žiemgaloje ir Lietuvoje valstiečiai yra viena tauta, kaip tai rodo jų kalba ir papročiai“ (Merkel, 1797, p. 224; išskirta Merkelio).

Daugiausia kalbinio panašumo argumentu paremtas klaidingas įsitikinimas, kad lietuviai su latviais (dažnai minint ir prūsus) sudaro vieną skirtingų dialektų tautą, buvo išsakytas ne vieno vokiečių kilmės Baltijos kultūrininko, vėliau perimtas ir kai kurių latvių. Šiame kontekste paprastai minimas Lietuvos praeitimi gėrėjęsis, o Kęstutį, Vytautą ir kitus Lietuvos kunigaikščius vadinęs didžiausiais herojais tarp herojų Carlas Friedrichas Watsonas (1777–1826) (žr. Nastopka, 1971, p. 30–31; Grudule, 2008, p. 72–73, 134). 1818 metais skaitytame, o po kelerių metų publikuotame pranešime „Apie latvių gentį...“ („Über den lettischen Völkerstamm...“) jis lietuvius, taip pat ir žemaičius, krivičius, kuršius, jotvingius, prūsus ir, žinoma, pačius latvius, laiko viena tauta, kurią vadina latvių tauta (*lettische Nation*), pridurdamas, kad tokį jos pavadinimą dabar renkasi ir „žymiausi šiuolaikiniai istorikai“ (Watson, 1822, p. 264). Visame šiame margame, dideliame kolektyviniame etniniame darinyje lietuviai Watsono vertinami kaip išsiskiriantys. Iš pradžių apibūdinęs juos kaip „didžią drąsią tautą“ (*ein grosses tapferes Volk*), galop pasako, kad jie yra „pagrindinė latvių tauta“ (*das lettische Hauptvolk*) (Ibid., p. 262, 265).

Žinoma, reikia sutikti su tais mokslininkais, kurie mano, kad tokios formuluotės kaip „pagrindinė latvių tauta“ nemaža dalimi radosi dėl apibendrinamojo termino „baltai“ nebuvimo, t. y. tokiuose kontekstuose etnonimas „latviai“ galįs reikšti daugmaž tą patį, ką

žodis „baltai“. Tačiau tik daugmaž, kadangi kurį laiką vyravo įsitikinimas, kad egzistuoja ne skirtingos lietuvių ir latvių kalbos, bet skirtingi dialektai, kurie priklausą vienai latvių kalbai ir tautai. Svarbu, kad šis klaidingas įsitikinimas ir tolimesnės jo transformacijos vėliau latvių literatūrai įvaizdine prasme daugeliu atvejų buvo gerokai paveikesni nei XIX a. viduryje atsiradę tikslūs kalbotyriniai baltistikos terminai ir apibrėžimai, funkcinavę siauresnėje, specifinėje filologinėje aplinkoje.

Akivaizdus dėsniumas, kad tais atvejais, kai XVIII a. pabaigos – XIX a. vokiečių kalbiai Latvijoje apie lietuvius rašė kaip apie didžią ir drąsią tautą, jie turėjo galvoje tik lietuvių praeitį, senovę – daugiausia XIII–XV šimtmečių Lietuvą. Vokiečių kalbių raštuose, vadinasi, ir jų sampratoje dominavęs tuomečių lietuvių, lietuvių amžininkų įvaizdis buvo visiškai kitoks, panašesnis į tokį, koks užfiksuotas pasakojamajame latvių folklore. Tas įvaizdis atspindėtas ne viename straipsnyje, įvairiuose kito pobūdžio tekstuose.

Kaip gana tipiską galima minėti anoniminį straipsnį „Latviai ir lietuviai Kauno gubernijos pasienyje“ („Die Letten und Litauer an der Grenze des Kownoschen Gouvernements“) iš 1887 metų *Rygos laikraščio* (*Rigasche Zeitung*). Konstatavęs, kad pastaruoju metu situacija pagerėjusi, lyginant su tuo, kaip buvo prieš dvidešimt ir daugiau metų, t. y. iki baudžios panaikinimo, autorius vis tiek sako, kad lietuviai daugeliu aspektų yra gerokai atsilikę nuo latvių. Jis pabrėžia perdėtą lietuvių religingumą, minėdamas pomėgį statyti kryžius, uždaramą, minėdamas polinkį „senoviškiems“ apdarams, menką išsimokslinimą, ribotas žinias, sakydamas, kad tai turi įtakos darbo našumui ir uždarbiui, kurie lietuvių esą du tris kartus menkesni nei latvių. Viena pagrindinių atsilikimo, ypač menkesnio išsilavinimo priežasčių nurodoma esant katalikybės suponuota silpna skaitymo, švietimosi tradicija: latviui esą buvo prieinama plataus profilio literatūra, kuri galėjo plėsti akiratį, suteikti visokių žinių, o „vargingesnis jo brolis lietuvis (*sein ärmerer Bruder, der Litauer*) beveik neturėjo jokios kitos lektūros, išskyrus katalikiškas maldaknyges“. Ir kai latvis sakąs frazę „Toks leitis!“ („*Tahds Leitis!*“), tai reiškia „ribotas, tingus, nevykęs arba kvailas“ (*stupiden, trāgen, ungewandten oder dummen*) žmogus (Die Letten und Litauer, 1887).

Katalikybė kaip lietuvių progreso trikdys minima ne viename vokiškai ar ir latviškai rašytame Baltijos vokiečių, ypač priklausiusių dvasininkijos luomui, tekste. Sykiu ne kartą pabrėžiant, kad nuolankus lietuvių atsidavimas ir begalinė ištikimybė savo tikėjimui padeda puoselėti katalikų bažnyčias, palaikyti didelį moralinį jų tarnų autoritetą ir materialinę jų gerovę.

Prisiminus tautosakinį lietuvių vaizdinį, šioje vietoje dar verta paminėti sakmę „Sveikatos šaltinis“ („Veselības avots“) apie žmonių negales gydžiusio stebuklingo šaltinio iš Embūtės apylinkių iškeliavimą „į Kalvariją leišiuose, netoli nuo Sedos miesto“ (Ancelāne, 1991, p. 324). Šaltinį esą papiktino šventvagiškas poelgis, kai juo buvo pasinaudota išgydyti ne žmogų, bet gyvūną, ir dėl to tuomet savo buvimo vieta jis pasirinkęs būtent Lietuvą ir būtent tikiškai, katalikiškai reikšmingą jos vietą Kalvariją.

Kitaip tariant, katalikiškoji religija, nors pirmiausia ir daugiausia traktuojama kaip lietuviams švietis, tobulėti, apskritai šiuolaikiškėti trukdantis veiksnys, bet kartais Latvijos gyventojams, kurie buvo mažiau religingi, pateikiama ir kaip tikro, gilaus tikėjimo pavyzdys. Įdomu ir simptomiška, kad dar 1789 m. išleistame *Latvių kalbos žodyne* (*Let-*

tisches Lexikon) švietėjas enciklopedistas Gotthardas Friedrichas Stenderis (1714–1796) latvišką frazę „leišių tikėjimas“ (*Leischu tizziba*)⁴ verčia vokiška fraze „katalikiška religija“ (*Katholische Religion*).

Anksčiau minėtame anoniminiame straipsnyje „Iš Lietuvos“ („Aus Litauen“), jo pradžioje, irgi rašoma apie didelę katalikybės įtaką lietuviams, apie tai, kad jie nuolankiai paklūsta ne tik Bažnyčios įsakymams, bet ir kiekvieno kunigo reikalavimams net tada, kai to kunigo asmenybė nekelia pagarbos, nes lietuviai ešą nekvestionuoja jokių savo dvasininkų skelbiamų tiesių ir veiksmų. Ir iš karto po to straipsnio autorius sako, kad pagrindinis lietuvių tautos charakterio bruožas yra „begalinis tingumas“⁵ (*Unendliche Indolenz ist ein Hauptzug des Volkscharakters*) (Aus Litauen, 1866, p. 62). Lietuva ar bent jau ta jos dalis, su kuria sakosi susipažinęs autorius (nurodoma, kad straipsnis rašomas Šiauliuose), apibūdinama kaip niūrių kaimų, purvinių miestelių ir netvarkytų kelių šalis. Lietuviai, pasak autoriaus, pasižymi nepatrauklia apranga, polinkiu vagiliauti, patiklumu, jie nelabai teprižiūri savo vaikus, kuriems trūksta rūbų ir švaros. Lietuviai taip pat ešą neišrankūs maistui, geria silpną alų, bet pasigeria žymiai rečiau nei Lietuvoje gyvenantys latviai. Kaip vienas didžiausių sunkumų įvardijama tai, kad lietuviams stinga liaudies mokytojų (*Volkslehrern*) (Ibid., p. 67), kurių pareigomis teikti pradinį mokymą rūpinasi kunigai, tačiau akivaizdžiai nespėja su tomis pareigomis susitvarkyti.

Neišsilavinimas, neišprusimas kaip numanoma lietuvių atsilikimo, konkrečiau, kaip psichologinės nebrandos priežastis iškyla dar XVIII a. viduryje rašytame Stenderio apsakymėlyje „Sodžiaus moterys“ („Sahdscha seewas“). Jo veiksmas vyksta „[d]ideliame leišių sodžiuje, kur drauge gyveno daug valstiečių“ (Stender, 1766, p. 225), kurių visos šeimos – vyrai ir žmonos – galop susipyksta ir susipeša dėl visiško nieko, dėl visiškai kvailos smulkmenos. Grudulė pastebi, kad šio kūrinėlio siužetas perimtas iš XVI a. vokiečių rašytojo Martino Montanus (po 1537–po 1566) apsakymo „Kaimo moterys“ („Die Frauen des Dorfes“) ir kad „veiksmo perkėlimas į Lietuvą yra Stenderio lokalizavimas“ (Grudule, 2008, p. 59). Šiuo atveju labai simptomiška, kad tokio veiksmo lokalizavimo vieta Stenderis pasirenka ne Latviją, bet būtent Lietuvą, kurią jis turėjo progos pažinti, nes 1753–1759 m. dirbo pastoriumi Žeimelyje.

Kaip neatskiriama sudedamoji Lietuvos, jos identiteto dalis Baltijos vokiečių neretai yra minimi, aprašomi Lietuvos lenkai ir žydai. Tiesa, irgi ne itin palankiai. Per prekybinį, finansinį santykį su žydų tautybės žmonėmis portretuojami ir lietuviai, paprastai šiame santykyje atskleidžiant tokius jų bruožus kaip neatsparumas retorinėms manipuliacijoms, lengvatikystė, kurie yra nulemti paprasčiausio ekonominio ir finansinio neraštingumo.

Watsono redaguojamame *Latvių Laikraštyje (Latviešu Avīzes)*, šiam vos tik pradėjus eiti, buvo paskelbta nedidelė nepasirašyta, bet literatūros istorikų būtent laikraščio redak-

⁴ Cituojant senus latviškus šaltinius kiekvienu atveju išlaikoma tokia rašyba, kokia juose yra. Dėl to straipsnio citatose esama tam tikrų nevienodumų: raidė *z* kartais ir reiškia *z*, o kartais – *c*; raidė *s* kartais ir reiškia *s*, o kartais – *z*.

⁵ Daugiareikšmis vokiškas žodis *Indolenz* šioje frazėje sunkokai išverčiamas, bet panašu, kad straipsnio „Iš Lietuvos“ kontekstas labiausiai diktuoja pasirinktąjį lietuvišką atitikmenį *tingumas*. Kiti galimi variantai: *neveiklumas*, *apatija*, *apsileidimas*.

toriui priskiriama publikacija „Iš leišių dainų“ („No Leischu dzeesmahm“). Joje sakoma: „Jie nėra jokie kvaili žmonės, tie leišiai, kaip dažnas nežinodamas galvojo“ (*Tee naw ne kahdi mulkee ļaudis, tee Leischi, kà dasch sawâ nesinnaschanâ bij dohmajis*) (No Leišu dziesmām, 1822, p. 2). Tokia apibendrinamoji išvada padaroma remiantis konkrečios čia pat spausdinamos lietuvių liaudies dainos, kuri priskiriama „labai seno[ms] leišių daino[ms]“ (Ibid., p. 1), vertimu, tačiau ji tinka ir gerokai platesniam lietuvių įvaizdžio apibendrinimui. Ypač įvaizdžio tokių baltvokiečių raštuose, kurie – kaip Merkelis, Watsonas – buvo palankiai nusiteikę vietinių tautų atžvilgiu.

Pažymėtinas dėsningumas, kad geresnieji XVIII–XIX a. lietuvių bruožai Baltijos vokiečių siejami arba su tokiais reiškiniiais, kurie ateina iš lietuvių praeities, senovės, kaip aprašomuju atveju – su *labai sena* daina. Arba, tiesa, jau po 1861 metų, – su pokyčiais, nulemtais baudžios panaikinimo, pavyzdžiui, minint ir džiaugiantis, kad po to pradėjo gerėti lietuvių pastatai, apranga, įpročiai.

Latvių tautinis atgimimas ir lietuvių įvaizdis XIX a. antroje pusėje

„Tai, kad lietuvių kalbos vartojimą viešai ginti bei propaguoti stoję aušrininkai tėvynės meilės sėmėsi iš lenkakalbių autorių kūrybos, neturėtų stebinti“, – rašo Viktorija Šeina (2021, p. 16), konkrečiai pridurdama, kad „Marijampolės gimnazijos mokinys Jonas Basanavičius (1851–1927) Lietuvos praeitį pažino bei meile savo kraštui užsidegė greta istorinių veikalų [lenkiškai] skaitydamas Mickiewicziaus *Konradą Valenrodą* bei Syrokomlos *Margirį*“. Panašiai jaunalatviams (*jaunalatvieši*) ir kitiems latvių tautinio atgimimo veikėjams vienas iš meilės tėvynei šaltinių buvo vokiečiųkalbių raštai. Suprantama, pirmiausia tų, kurie latviams, kitoms vietinėms tautoms rodė aiškų prielankumą. Šiuo požiūriu ypač reikšmingi Merkelio veikalai, bet buvo svarbūs ir kitų autorių darbai, pavyzdžiui, tų, kurie 1824 metais susibūrė į *Latvių literatūrinę draugiją* (*Die Lettisch-Literarische Gesellschaft*), tyrinėjusią latvių kalbą, dainas, kultūrą.

Jaunalatviai perėmė, toliau plėtojo latvių ir lietuvių ir kaip vienos tautos vaizdinį, ir kaip giminiškų tautų vaizdinį, ir tarsi kažkokį šių abiejų vaizdinių „mišinį“. Vokiečių apie vieną latvių-lietuvių tautą rašyta ne kartą, kaip svarbiausią atramos tašką nurodant kalbą⁶, nors nepamirštant ir kitų atramų: religijos, papročių.

Panašu, kad entuziastingiausiai vienos tautos idėją palaikė Atis Kronvaldas (*Atis Kronvalds*, 1837–1875). 1872 metais net dviejuose laiškuose skirtingiems adresatams jis išsako labai panašią mintį apie tai, kad vietoj lokalaus, vietinio patriotizmo reikia ugdyti visuotinį, natūralų patriotizmą, „[t]ada žinos kuržemietis, vidžemietis, vitebskietis⁷, lietuvius (*leitis*) ir kt., kad mes visi kartu esame latviai (*esam visi kopā latvieši*)“ (Kronvalds, 1937, p. 383). Lietuvių kalbą Kronvaldas laiko ankstesne, vidurine latvių kalbos stadija

⁶ Pavyzdžiui, 1838 metų tęstiniame minėtos draugijos leidinyje *Žurnalas* (*Magazin*) publikuota ilga Benjamino von Bergmanno (1772–1856) studija *Apie lietuvių kalbos kilmę* (*Ueber den Ursprung der lettischen Sprache*), kurioje aptariama ir viena kalba (*lettisch-liththausische Sprache*), ir viena tautybė (*lettisch-liththauscher Nationalität*).

⁷ Turimi omenyje Vitebsko gubernijoje (rytinė, pietrytinė Latvija) gyvenę latviai.

(*leišu valod[a] jeb vidēj[a] latv. valod[a]*); ankstyviausioji jos stadija esą buvusi senprūsių kalba) (Kronvalds, 1936, p. 602, 610). Nors kitoje vietoje lietuvių kalbą traktuoja kaip latvių kalbos „turtingą seserį“ (*bagāto māsu*) (Ibid., p. 414).

Po mirties publikuotame straipsnyje „Tėvynės meilė“ („Tėvuzemes mīlestība“), kuriam kondensuotai išsakytos Kronvaldo pažiūros kone visais jam svarbiausiais klausimais, kaip vienas tėvynės meilės šaltinių nurodoma didelė pagarba patiems rimčiausiems latvių tautos sūnums. Sakoma, kad tokie ieškotini „tik latvių-leišių senovėje, nes vėlesnis vergavimas išaugino vien vergus ir tarnus“, o kaip tokių sūnų pavyzdys minimi Viesturas, Nameisis ir lietuvis Margiris (Kronvalds, 1937, p. 12), t. y. senovės Latvijos ir Lietuvos istorijos neatskiriamai suliejamos į vienį.

Pirmą plačią viduramžių Lietuvos istorijos apžvalgą latviams jų kalba pateikė jaunalatvis Juris Alunanas (*Juris Alunāns*, tikr. *Gustavs Georgs Frīdrihs Alunāns*, 1832–1864) 1858 metų vasarą keliuose laikraščio *Namų Svečias (Mājas Viesis)* numeriuose išspausdinęs studiją *Leišiai (Leišchi)*. Reikšminga, kad į senovės lietuvius, jų kunigaikščius ir jų kovas su ordinu žvelgiama objektyviai, bet neslepiant akivaizdžios simpatijos. Įvaizdine prasme turbūt dar reikšmingesnė pradžioje išsakytoji intencija, kodėl studija apskritai publikuojama: lietuviai su latviais esą labai artimi giminaičiai, „taip sakant, kraujo broliai“, todėl „kiekvienam tikram latviui“ patiksį gauti žinių apie lietuvius. Tuo labiau, kad yra susiklosčiusi, autoriaus požiūriu, netinkama tradicija: „latviai lietuvių nemėgsta, juos visaip išjuokdami ir vadindami ‘bičiuliais’⁸ (*Latweeschi Leischus nebuht ne eeredz, tohs wissadi pahrsmeedami un par bitschuļeem nosaukdami*)“ (A-n, 1858, p. 196).

Teiginį apie brolystę – „lietuviai yra latvių broliai“ (*leiši ir latviešiem brāļi*) – Alunanas pakartoja ir 1860 metais publikuotoje kitoje studijoje *Rusų valstybė (Krievu valsts)* (Alunāns, 1956, p. 185), aprašydamas įvairias Rusijos imperijos tautas. Jo ne kartą deklaruotas ir aiškintas abiejų kalbų, kartu su prūsų kalba, giminingumas, sena kilmė, pabrėžtos sąsajos su sanskritu, aukštinta Lietuvos praeitis: „Senais laikais Leišiai buvo stebėtinai galinga tauta, ji užėmė ir valdė valstybę, kuri buvo dešimt kartų didesnė už pačią Leišių žemę“ (Barons⁹, 1859, p. 65). Labai svarbu tai, kad Alunanas teigiamai atsiliepia jau ne tik apie senovės, bet ir apie savo meto lietuvius. Pavyzdžiui, ūkį netoli Lietuvos valdžiusiam broliui Edvardui 1860 m. lapkričio 30 d. laiške pataria darbininkų trūkumą spręsti tokiu būdu: „Duočiau Tau patarimą pasižvalgyti darbininkų Leišiuose. Leišiai už sesaviečius¹⁰ nebus daug prastesni, bet gerokai mažiau reiklūs (*ievērojamā kārtā pieticīgāki*)“ (Alunāns, 1956, p. 275).

Alunano ir kitų latvių tautinio atgimimo veikėjų įtaką lietuvių vaizdinio kaitai XIX a. antroje pusėje gana tiksliai, tik gal šiek tiek per kategoriškai apibendrina Grudulė: „Iš latvių spaudos skilčių dingsta [pašaipūs] anekdotai apie leišius ir paniekiantis apibūdinimas ‘bičiulis’ (*bičulis*), jo vietą užima jau Jurio Alunano iškeltasis – ‘brolių tauta’“

⁸ Tuo metu tai pašiepiamas lietuvių apibūdinimas Latvijoje.

⁹ Sakinys cituojamas iš knygos skyriaus „Kuržemės ir Vidžemės tautos ir kaimynų tautos“ („Kurzemmes un Widzemmes tautas un kaimiņu tautas“). Latvių mokslininkų seniai nustatyta, kad pagrindinis šio skyriaus autorius buvo Alunanas.

¹⁰ Sesavos ir apylinkių gyventojus. Sesava yra maždaug 7 kilometrai nuo Lietuvos sienos.

(Grudule, 2008, p. 62). Preciziškiau, veikiausiai būtų sakyti, kad šie reiškiniai ne dingsta, bet jų gerokai sumažėja.

Ne tik XIX a. antroje pusėje, bet dar ir XX a. pradžioje (tiesa, tada jau rečiau) Latvijoje vartota dvižodė frazė „latviai-lietuviai“ (*latvieši-leiši*) arba „lietuviai-latviai“ (*leiši-latvieši*), skirta minėtosioms etninei vienovei ar artimai giminystei pažymėti¹¹. Tokiais atvejais bene dažniausiai buvo kalbama apie senosios, pagoniškosios religijos, mitologijos bendrystę ir senovės istorijos bendrystę, taip pat apie kalbų giminiškumą. Pirmoji bendrystė – visada būtina integruojant ir prūsiškąjį dėmenį, o religijos „svorio centrą“ paprastai perkeliant į latvių žemę ir kai ką pakoreguojant, prikuriant pagal anti-kinius pavyzdžius – neretai minėta, aprašyta dar Baltijos vokiečių. Taip yra 1695 metais publikuotoje Christiano Kelcho (1657–1710) *Livonijos istorijoje* (*Liefländische Historia*), 1777 metais išleistame Jakobo Lange's (1711–1777) žodyne, 1783 metais pasirodžiusioje antroje Stenderio latvių kalbos gramatikos laidoje, Merkelio *Vidžemės senovėje* ir kitur. Literatūros istorikai rašo, kad, pavyzdžiui, Merkelis daugumą latviams jo paties savavališkai priskirtų dievybių yra „perėmęs iš senųjų prūsų ir lietuvių kronikų“ ir apskritai „dažnai apie senprūsius ir lietuvius pateiktą informaciją pritaiko ir latviams“ (Čakars ir kt., 1987, p. 106, 105).

Tokiu būdu sukuriama savotiška senovės latvių pseudoreligija, pseudomitologija, kurioje labai svarbi lietuviška dedamoji ir kurią vėliau noriai plėtojo latvių tautinio atgimimo aktyvistai. Kaip vienas iš svarbesnių „pseudomitologijos šaltinių“ XIX amžiaus nacionalinei latvių raštijai nurodoma Stenderio gramatika (Ibid., p. 88). Tačiau ir patys šios raštijos atstovai buvo linkę dauginti pagoniškąjį latvių pseudopanteoną, tam panaudodami Lietuvos pračities realijas, paimtas, tarkime, iš Teodoro Narbuto *Lietuvių mitologijos* (*Mitologia litewska*, 1835). Justyna Prusinowska išanalizavo, kad dauguma Alunano straipsnių apie senovės latvių papročius, tikėjimą, dievybes „yra ne kas kita kaip atskirų [šios] Narbuto knygos dalių vertimas ir ‘sulatvinimas’“ (Prusinowska, 2008, p. 104), šį tą perimant ir iš Stenderio gramatikos skyriaus „Latvių mitologija“ („Lettische Mythologie“).

Tendencija „savintis“ senąją lietuvių religiją, istoriją ir pateikti jas kaip kažkada buvusias bendras buvo itin stipri. Tai gali liudyti faktas, kad straipsnį, kuriame rašoma *vien tik* apie lietuvių kilmę, apie jų dievybes, papročius¹², žymusis rašytojas Andrejus Pumpuras (*Andrejs Pumpurs*, 1841–1902) pavadina „Lietuvių-latvių tautų priešistorinis periodas“ („Leischu-latweeschu tautu preekschwehsturigais laikmets“, 1892). Panašiai elgiasi ir Fridrichas Veinbergas (*Fridrihs Veinbergs*, 1844–1924), kuris straipsnių cikle iš esmės perpasakoja vien Lietuvos istoriją, bet ciklą – ir vėliau jo pagrindu išleistą knygelę – pavadina *Iš Latvių-Lietuvių istorijos* (*Is Latweeschu-Leischu wehstures*, 1885). Šitoki

¹¹ Apie panašų procesą Lietuvoje rašo K. Nastopka, nurodydamas, kad Dionizas Poška (1764–1830), Antanas Strazdas (1760–1833), Simonas Daukantas (1793–1864), Mečislovas Davainis-Silvestraitis (1849–1919), Jonas Šliūpas (1861–1944) ir kai kurie kiti to meto rašto žmonės lietuvius ir latvius laikė arba viena tauta, arba kilme, giminyste neatskiriamai susijusiomis tautomis (žr. Nastopka, 1971, p. 40–49).

¹² Straipsnyje perpasakojamos kai kurios vietos iš Pavelo Briancevo (*Павел Брянцев*, 1845–1912) knygos *Lietuvos valstybės istorija nuo seniausių laikų* (*История Литовского государства с древнейших времен*), išleistos Vilniuje 1889 metais.

pavadinimą, jo intenciją Veinbergas aiškina taip: senais laikais „latviai ir lietuviai buvo vienas ir tas pat. [...] Kaip vienas brolis džiaugiasi kito brolio laime ir šlove, taip ir latviai turi teisę sykiu išgyventi lietuvių tautos likimą. Tai yra vienas kūnas (*Te ir meesa no viņa meesas*). Lietuvių istorija šia prasme yra tas pat, kas latvių istorija; lietuvių istoriją latvis gali laikyti savo *tėvynės* istorija“ (Weinbergs, 1885; išskirta Veinbergo).

Tokie ir panašūs reiškiniai lietuvių literatūros istorikų vertinti kaip bendrabaltiškumo, baltų tautų vienybės išraiška ir idėja (žr. Nastopka, 1971, p. 25–40; Gaižiūnas, 2015). Latvių literatūros istorikai juos vertina santūriau. Pavyzdžiui, Ojaras Lamas (*Ojārs Lāms*, g. 1965) juos aiškina pragmatiniu poreikiu. Esą latvių nacionalinio atgimimo veikėjai „vartodami terminą latvių-lietuvių tauta, negalvoja apie kokią nors naują viršnacionalinę kokybę (*nedomā par kādu jaunu pārnacionālu kvalitāti*), bet tik ir vien tik apie aktualias latvių nacionalinės ideologijos problemas“, kurioms spręsti pasitelkiamas „lietuviškasis elementas“, turįs „didelę pozityvią reikšmę latvių moderniosios nacijos tapimui“ – taip lietuviai „savo istorija, kultūra, kalba įstengė pasitarnauti artimiausiems etniniams giminaičiams jų nacionaliniame atgimime“ (Lāms, 1997, p. 78–79). Grudulė sako, kad lietuvių vaizdinys tuomet buvo reikalingas ir kaip latvių praeities veidrodis, padėjęs pamatyti, kad jie nors ir neturi tokios garbingos politinės istorijos kaip lietuviai, bet, kaip ir lietuviai, yra „nuostabios ir turtingos tautinės kultūros perėmėjai ir tęsėjai (*tālāknesēji*)“ (Grudule, 2008, p. 61).

Panašu, kad net patys entuziastingiausi lietuvių ir latvių bendrystės puoselėtojai matė ar bent nujautė skirtumą tarp jų idealizuoto, romantizuoto, su praeitimi susieto lietuvių ir Lietuvos paveiklo ir realios situacijos XIX a. Lietuvoje. Vienas tokių buvo vertėjas, publicistas, lietuvių literatūros populiarintojas Latvijoje Andrejis Dyrikis (*Andrejs Dīriķis*, 1853–1888)¹³. Iškalbingu dokumentu laikyčiau jo kelionių užrašus „Devynios dienos Lietuvoje“ („Dewiņas deenas Leischōs“), kuriuose, nepaisant kuo geriausių autoriaus užmojų, atsiskleidžia ir ne pati patraukliausia Lietuvos panorama: keliuose nėra rodyklių, tik kryžiai, „kurie rodo, kad visi keliai veda į dangaus karalystę“; keliaujant vienam kai kur reikia saugotis plėšikų; smuklė, kurioje ketinta prašytis nakvynės, jam pasirodo panaši į kiaulidę (*cuhku kuhts*); Vilniuje, Kaune niekas su juo nekalba lietuviškai, tai iškelia klausimą, „kodėl lietuvis gėdijasi savo kalbos?“ (A. D., 1873b, p. 258; 1873c, p. 265). Tačiau Dyrikis stengiasi paneigti, įveikti stereotipizuotą pašiepiamą latvių visuomenės daugumos požiūrį į lietuvius: leidžia suprasti, kad lietuvių vadinimas menkinamaisiais žodžiais „bičiulis“, „čiūlis“ (*Bitschulis, Tschuhlis!*) yra netinkamas (A. D., 1873a, p. 248), pakylėtai aprašo aplankytas istorines ir kitokias Lietuvos vietas, gamtą, džiaugiasi čia sutiktais žmonėmis.

Latvių tautinio atgimimo atstovų sukurtas, puoselėtas idealizuotos Lietuvos vaizdinys buvo noriai perimtas romantinės pakraipos rašytojų ir toliau plėtojamas jų kūryboje: tautinio romantizmo pakraipos kūriniuose, neoromantikų tekstuose. Iš tokių minėtini kai kurie Fricio Bryvzemnieko (*Fricis Brīvzemnieks*, tikr. *Fricis Treilands*, 1846–1907), Sudrabų Edžaus (*Sudrabu Edžus*, tikr. *Eduards Morics Zilbers*, 1860–1941), Aspazijos (*Aspazija*,

¹³ Apie jo liuanistinę, baltistinę veiklą plačiau žr. Nastopka, 1971, p. 57–61.

tikr. *Elza Rozenberga-Pliekšāne*, 1865–1943), Vilio Plūduono (*Vilis Plūdons*, tikr. *Vilis Lejnieks*, 1874–1940) ir kitų darbai.

Tačiau tuomet egzistavusių plačiosios visuomenės nuostatų ir įsivaizdavimų apie to meto lietuvių šis vaizdinys iš esmės, atrodo, nepakeitė. Yra net svarstančių, kad tam tikri politiniai-ekonominiai pokyčiai XIX a. antroje pusėje šias nuostatas galėjo pakreipti netgi dar negatyvesne linkme. Pavyzdžiui, Alvydas Butkus mano, kad žodis *leitis*, ilgą laiką Latvijoje buvęs vienintelis lietuvių pavadinimas, taigi funkcionavęs kaip stilistiškai neutralus, „neigiamą konotaciją [...] galėjo įgauti XIX a., kai po baudžios panaikinimo Kauno gubernijoje (1861) į Kuršo ir Vidžemės gubernijas ėmė plūsti darbo ieškantys lietuviai“, kurie raštingumu ir kitaip „buvo gerokai atsilikę nuo latvių“ (Butkus, 2009, p. 13).

Tuometėje latvakalbėje viešojoje erdvėje, spaudoje vyravęs požiūris į lietuvių, mano nuomone, kondensuotai ir labai taikliai yra atspindėtas 1892 metais publikuotame folkloristo, vėliau tapusio Latvijos universiteto profesoriumi, Ludžio Bėrzinio (*Ludvigs (Ludis) Ernests Bērziņš*, 1870–1965) straipsnio „Lietuviai ir jų dainos“ („Leischi un viņu dzeesmas“) įžanginiame skyrelyje. Konstatavęs, kad lietuviai latviams yra „artimiausi giminaičiai ir kaimynai“, kad žiloje senovėje jie buvę „viena tauta“, kad juos su lietuvių vieniję ta pati tikyba, papročiai, gyvenimo nuostatos ir ypač kalba, jis išaukština Lietuvos praeities istoriją, iki jie susijungė su lenkais (Pabehrschs, 1892, p. 49). Lenkai pavertę lietuvių artojų visuomene, kurios aukštesnieji sluoksniai sulenkėjo, tad nuo to laiko „nugrimzdo leišių tauta“ (*grima leischi tauta*). O toliau straipsnio autorius aprašo tarsi apibendrintą lietuvių amžininko portretą: „Kaip leitis“, sako latvis, norėdamas kokį nors žmogų pavadinti nerangiu, nevikriu (*par neweiklu, neisweicigu*), ‘kaip leitis, visai nematęs pasaulio’. Bet iš prigimties leitis nėra toks, kad jo nebūtų galima šviesti. Ryškiausios leišio savybės yra naivumas ir geraširdiškumas (*weentesiba un labsirdiba*). Dėl to pasitaiko, kad jis kartais leidžiasi apkvailinamas. Keliauninkai, kuriems yra tekę keliauti sykiu su leišiais (tai labai dažnai nutinka kuržemiečiams), nė nežino, kaip ir begirti leišių paslaugumą nelaimės akimirka“ (Ibid.).

Tikėtina, kad šis portretas ir jo priešistorė, pateikti Bėrzinio, daugmaž atspindi didžiosios dalies XIX a. pabaigos latvių šviesuomenės nuomonę, įsivaizdavimą apie lietuvių.

Trumpos apibendrinamosios išvados

Šalimais gyvenančių tautų, valstybių požiūris viena į kitą paprastai būna ambivalentiškas. Nuoširdūs draugystės, geros kaimynystės, kartais etninės brolystės jausmai ir vaizdiniai egzistuoja pramaišiu su kaimyno ironizavimu, pašiepimu, kartais ir – menkinamosiomis ar niekinamosiomis intonacijomis jo atžvilgiu, rečiau – su atviru priešiškimu, su kaimyninės tautos, šalies dehumanizavimu, demonizavimu.

Lietuvių ir jų žemės paveiksle, kuris iškyla latvių tautosakoje, ypač dainuojamojoje, esama aiškios ambivalencijos. Giminytės, brolystės jausmų, ilgesingo, poetiško požiūrio sukelti šviesūs potėpiai jame kaitaliojasi su tamsesniais, niuresniais, atsiradusiais dėl skaudžios karinių-politinių konfliktų, jų padarinių patirties. Pasakojamojoje tautosakoje,

ypač smulkiojoje, lietuvių paveikslas mažiau patrauklus, jam priskiriami tokie bruožai kaip tinginystė, lengvatikystė, mažaraštystė.

Panašus paveikslas išskaitomas ir XVIII–XIX a. Baltijos vokiečių straipsniuose, kituose tekstuose. Tačiau tuose baltvokiečių veikaluose, kuriuose perteikiamos žinios apie Lietuvos praeitį, lietuvių kalbos ypatumus, ilgainiui radosi prielankumas, sąsajų su latvių istorija, mitologija, kalba ieškojimas ir išryškinimas. Šiuo požiūriu ypatingi Garliebo Helwigo Merkelio nuopelnai.

Šias sąsajas toliau ryškina, gilina latvių tautinio atgimimo veikėjai. Kai kurie jų senovės lietuvių religijos, istorijos realijas pateikia kaip latviškas ar kaip bendras abiem tautoms. Domisi lingvistinėmis paralelėmis: studijuoja lietuvių kalbą, jos leksiką laiko šaltiniu latvių kalbai turtinti. Apskritai kuria pozityvų lietuvių ir Lietuvos įvaizdį.

Šaltiniai ir literatūra

- A. D. [Andrejs Dīriķis], (1873a, rugpjūčio 8). Dewīņas deenas Leischōs. *Baltijas Vēstnesis*, 32, 248–249.
- A. D. [Andrejs Dīriķis], (1873b, rugpjūčio 15). Dewīņas deenas Leischōs. *Baltijas Vēstnesis*, 33, 258–259.
- A. D. [Andrejs Dīriķis], (1873c, rugpjūčio 22). Dewīņas deenas Leischōs. *Baltijas Vēstnesis*, 34, 264–265.
- Alunāns, J. (1956). *Izlase* [sakārtojais un priekšvārdu sarakstjīs Vilis Austrums]. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Anclāne, A. (sudaryt.) (1991). *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: Izlase*. Rīga: Zinātne.
- Anclāne, A. (sudaryt.) (1989). *Latviešu tautas teikas: Vēsturiskās teikas: Izlase*. Rīga: Zinātne.
- A-n [Juris Alunāns], (1858, birželio 23). Leischi. *Mājas Viesis*, 25, 196–199.
- Aus Litauen (1866). *Baltische Monatsschrift*, 14 (p. 61–68). Riga: Verlag von Nicolai Kymmels Buchhandlung.
- Barons, K. (1859). *Muhsu tehswemmes aprakstischana un daschi peelikkumi ihsumā saņemti: Grahmatīņa preeksch skohlahm un mahjahm: Ar weenu landkarti. Jelgawā: Pee G. A. Reyhera, grahamtu pahrdeweja.*
- Boldāne, I. (2011). *Etnisko stereotipu veidošanās apstākļi Latvijā: 1850.–2004.* Promocijas darbs [mašīnraksts]. Rīga: Latvijas Universitāte / LU Latvijas vēstures institūts.
- Butkus, A. (2006). Pastabos dėl latvio ir lietuvių įvaizdžio. In R. Kvašytė (sudaryt.), *Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai / Lietuvių un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi* (p. 12–21). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Butkus, A. (2009). *Nominacija ir identitetas: Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga: Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)*. Kaunas: VDU leidykla.
- Čakars, O., Grigulis, A. ir Losberga, M. (1987). *Latviešu literatūras vēsture: no pirmsākumiem līdz XIX gadsimta 80. gadiem*. Rīga: Zvaigzne.
- Die Letten und Litauer (1887, birželio 6). Die Letten und Litauer an der Grenze des Kownoschen Gouvernements. *Rigasche Zeitung*, 126.
- Friebe, W. Ch. (1791). *Handbuch der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands: Zum Gebrauch für Jedermann*, 1. Rīga: Johann Friedrich Hartknoch.
- Gaižiūnas, S. (1989). *Kultūros tradicijos baltų literatūrose: XX a. paralelės ir kontaktai*. Vilnius: Vaga.
- Gaižiūnas, S. (2015). Baltų tapatybės ir vienybės idėja XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės lietuvių ir latvių literatūros, kultūros ir geopolitikos kontekste. In V. Butkus ir V. Jonkutė (sudaryt.), *Baltiška, tautinė, regioninė savimonė baltų literatūrose ir kultūrose* (p. 79–88). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Grudule, M. (2008). Igaunī un lietuviēši – kultūra un literatūra latviešu grāmatās un periodikā 17.–19. gadsimtā. In B. Kalnačs (red.), *Latvieši, igauņi un lietuviēši: Literārie un kultūras kontakti* (p. 18–184). Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
- Kronvalds, A. (1936–1937). *Kopotī raksti* [Alfrēda Gobas sakārtojumā]. 1.–2. sēj. Rīga: Valters un Rapa.

- Lāms, O. (1997). Lietuva latviešu tautisko romantiķu skatījūmā. In A. Butkus (sudaryt.), *Acta Baltica '94* (p. 75–79). Kaunas: Aesti.
- Merkel, G. (1797). *Die Letten vorzüglich in Liefland am Ende des philosophischen Jahrhunderts: Ein Beitrag zu Völker- und Menschenkunde*. Leipzig: bey Heinrich Gräff.
- Merkel, G. (1798–1799). *Die Vorzeit Lieflands: Ein Denkmahl des Pfaffen- und Rittergeistes*. 1–2 Bd. Berlin: in der Vossischen Buchhandlung.
- Nastopka, K. (1971). *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai*. Vilnius: Vaga.
- No Leišu dziesmām (1822, vasario 23). *Latviešu Avīzes*, 8, 1–2.
- Pabehrschs [Bērziņš, L.] (1892). Leischi un viņu dzeesmas. *Austrums*, 1, 49–57.
- Prusinowska, J. (2008). Teodora Narbuta ‘Lietuviešu mitoloģija’ kā Jura Alunāna iedvesmas avots latviešu pseidomitolōģijas tapšanai”. *Latvijas Universitātes Raksti*, 731, 100–107.
- Rozenbergs, J. (2005). *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās*. Rīga: Zinātne.
- Stender (1766). *Fabeln und Erzählungen zur Bildung des Witzes und der Sitten der Letten nach ihrer Denkungs- und Mundart abgefasst von Gotthard Friederich Stender... / Jaukas Pasakkas in Stahsti, teem Latweescheem par gudru Mahcibu sarakstīti no Mahcītaja Geddert Fridrik Stender*, Jelgawā: eespeests no Krischiana Lihtke.
- Šcina, V. (2021). *Savas svetimas dainius: Adamas Mickiewiczus lietuvių literatūros kanone (1883–1940)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Šmitas, P. (1924). Latvių dainos lietuviai. In V. Krėvė-Mickevičius (red.), *Tauta ir žodis*, 2 (p. 111–114). Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys / *Epe Lituana: Sumptibus Ordinis Philologorum Universitatis Lituanae edita*.
- Šmits, P. (sudaryt.) (1940). *Latviešu tautas ticējumi / Croyances populaires lettonnes*, 2. Rīga: Latviešu folkloras krātuve.
- Vilsons, A. (1967). Latviešu un lietuviešu savstarpējie literārie sakari: Sakari līdz XX gadsimtam. In J. Kalniņš (red.), *Latviešu literatūra PSRS tautu saimē* (p. 139–172). Rīga: Zinātne.
- Watson, K. F. (1822). Über den lettischen Völkerstamm, was für Völker zu demselben gehörten, und welche Länder dieselben bewohnten. In *Jahresverhandlungen der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst*, 2 (p. 254–268). Mitau: Gedruckt bey Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn.
- Weinbergs, F. (1885, sausio 12). Is Latweeschu-Leischu wehstures. *Baltijas Vēstnesis*, 10.